

Pszichológia és internet

**Szerzők: Pillók Péter – Fábián Zsolt – Ritter Andrea -
Hoyer Mária**

Az internetfüggőség kutatás vázlatos kiértékelése

2002 őszén készült az ITTK Internetpszichológiai Kutatócsoportjának második online felmérése, amely a hazai internetfüggőség elterjedtségének mértékét, az internethasználat pszichológiai jellemzőit vizsgálta. Az alábbiakban a kutatócsoport tagjai vázlatosan értékelik a kapott eredményeket. A végleges kiértékelésre ezt követően kerül sor, melynek során a csoport tagjai különböző szempontból készítik majd el elemzésüket, és minden kutató külön tanulmányban összegzi a két kutatási periódus során leszűrt tapasztalatokat.

Pillók Péter: A 2002 internetfüggőség kutatás módszertani háttere

Kutatás módszere

Az internetfüggőség kutatásban online kérdőívvel gyűjtöttünk adatot. A kérdőív kitöltőit bannerekkel toboroztuk, invitáltuk a kérdőív oldalra.

A kutatás bannerének részlete (animált gifformátum, 22 frame)

Az adatfelvétel 2002. május 10-től 2002. augusztus 31-ig tartott. Ebben az időpontban több mint 7000 látogatták meg a kérdőív oldalát. Az adattisztítási műveletek valamint a logikai szempontból inkonzisztens válaszok kiszűrése után a kérdőívet teljesen

kitöltők száma 5649. A kiválasztás metodológiájából adódóan a kérdőív kitöltői nem tekinthetők reprezentatívnak a magyar internetezőkre.

Hipotézisek

Alapozó vizsgálat szerint az internetfüggőség jelensége több komponensre bontható. Az első vizsgálat elemzése során¹ felállítottunk egy 3 látens változóból álló modellt. Ebben a modellben a következő faktorokat különítettük el:

1. gratifikáció
2. addikció
3. impulzuskontrollzavar

A 3 látens változó segítségével a teszt kitöltőt pszichopatológiai szempontból 4 csoportba tudtuk besorolni:²

1. addikt
2. kompenzáló
3. impulzuskontrollzavarral küzdő
4. egészséges

Az újabb kérdőíves kutatással tehát a 3 faktorból álló modellünket teszteltük.

Kérdőív felépítése

A vizsgálatban a 3 faktoros modell teszteléséhez természetesen új kérdőívet készítettünk. A kérdőív pszichológiai relevanciájú kérdéseit a következőképpen állítottuk össze:

Addikció kérdéssor: összesen 10 item, standard addikció tesztkérdések internethasználattal kapcsolatos szitációkba helyezve.

Gratifikáció kérdéssor: összesen 6 item, nem állt rendelkezésre standard teszt

Impulzuskontroll kérdéssor: összesen 9 item, szintén nem állt rendelkezésre standard teszt

Az egyes pszichológiai kérdések sorrendjét randomizáltuk a kérdőívben a nem kívánt hatások elkerülése érdekében.

¹ SPSS programcsomag segítségével faktorelemzés és főkomponens elemzést végeztünk

² Hierarchikus klaszterelemzés segítségével indított K-means klaszter

A kérdőívben kibővítettük a demográfiai jellemzőket és az élethelyzetet leíró standard kérdéseket továbbá az internetezési szokásokat és online tevékenységeket felmérő blokkot.

A kérdőív formai kialakításánál, tagolásánál és linkelésénél a lehető legteljesebb mértékben igyekeztünk az online kérdőíves kutatások formai standardjait betartani.

Kutatási eredmények

A 2002-es évi kutatásunk nem erősítette meg a 3 faktoros modellt. Az elemzés során a hipotézis szerint elvárt faktormodell nem állt be. Az egyes várt faktorok között egy irányba mutató, magas pozitív korrelációkat találtunk.

A modell falszifikálásával úgy találtuk, hogy nem bontható komponensekre az internetfüggőség jelensége a valóságban. Fontos megjegyezni, hogy az egyes faktorok magas korrelációnak köszönhetően a függőség elnevezés sem helytálló, hiszen a függőségi faktor a gratifikációs és impulzuskontroll-zavarral összefüggésbe hozható internetezéssel kapcsolatos problémák együtt járnak. A kutatás eredményeképpen tehát – a skálapontszámok aggregátumaként – rendelkezünk az internethasználat károsságát mérő kérdéssorral. Természetesen meg kell jegyeznünk, hogy a kérdőív – metodológiai sajátosságiból fakadóan – nem lehet képes mélyebb különbségek pontos megjelenítésére.

Dr. Fábián Zsolt: Felmérés a magyarországi internethasználatról

Az Információs Társadalom- és Trendkutató Központ (ITTK) keretében munkacsoportunk két éve végez vizsgálatokat a magyarországi internetezők körében. Vizsgálataink során az Interneten elhelyezett kérdőív segítségével a hazai Internetezési szokásokat, ennek demográfiai, szociálpszichológiai jellegzetességeit kívántuk felmérni, illetve a túlzott Internet-használat esetleges káros/kóros vonatkozásait. Egy *pilot* vizsgálatot követően jelenleg a második felmérést zártuk le, írásom tárgya ez utóbbi eredményeinek összefoglalása.

Eredményeink bemutatásánál és értékelésénél előző vizsgálatunk eredményiből kell kiindulnunk. A 2001-2002-ben végzett kérdőíves felmérés során elemzésünkbe 1529 érvényes választ foglaltunk bele (csak azokat, akik minden kérdésre válaszoltak). Eltekintve az adatok részletes ismertetésétől kiemelném az internetaddikcióra mint kutatásunk fő témájára vonatkozó következtetéseinket.

Az adatok statisztikai értékelését követően arra a következtetésre jutottunk, hogy az Internet-függőség előfordulása a mi mintánkban viszonylag alacsonyabb volt (6 %), a külföldi vizsgálatok ezt az értéket 8–11 %-ra teszik. A veszélyeztetett csoportra jellemző, hogy az átlaghoz képest nagyobb a férfiak aránya, sokkal gyakrabban Interneteznek otthonukban is, és naponta lényegesen hosszabb ideig. Jellemző, hogy amíg az átlag-Internetezők főleg információszerzésre és levelezésre használják az Internetet, addig ebben a csoportban a csevegés és a játék van túlsúlyban. Sokkal gyakrabban volt már korábban is pszichés problémájuk, ami a komorbiditás jelentőségére hívja fel a figyelmet.

Fontos eredménynek tartottuk, hogy a kóros Internet-használók között az Internet-addikció kritériumainak megfelelők mellett (lásd *Ivan Goldberg*) 2 jellegzetesen elkülönülő alcsoportot is sikerült elkülönítenünk. Egyrészt azokat, akik elsősorban bizonyos pszichológiai szükségletek kielégítése céljából használják az Internetet, másrészt azokat, akiknél a kóros Internet-használat háttérében impulzuskontroll-zavart feltételeztünk. *A kóros Internet-használók tehát nem képeznek homogén csoportot, a kóros viselkedésmintázat alapján eltérő mechanizmusok lehetnek.* Mindkét esetben jelentős a felismerés terápiás konzekvenciája is.

Ennek megfelelően kérdésessé vált, hogy valóban létre kell-e hozni egy új diagnosztikai kategóriát, mint azt számos kutató javasolja, az Internet-addikciós zavar számára. Eredményeink alapján úgy tűnik, érdekesebb egy ennél kevésbé specifikus

diagnosztikai kategóriában gondolkozni, ami akár kóros Internet-használatnak is nevezhető. Valószínűnek látszik ugyanis, hogy ez nem képez majd egy homogén csoportot, hanem olyan alcsoportok mentén szerveződik, melyeknek a pszichopatológiája, terápiája és prognózisa különböző.

Második vizsgálatunkat ennek a gondolatmenetnek megfelelően építettük fel. Kérdőívünket jelentősen átalakítottuk és kibővítettük, abból a célból, hogy az elkülönülő alcsoportokról pontosabb képet kapjunk. A 2002. 08. 31-én lezárt adatgyűjtést követő statisztikai feldolgozásba 7686 kitöltött kérdőívet vontunk be. A válaszolók 79 %-a férfi, 31 %-a 20 éven aluli, míg 52 %-a (!) 20 – 30 év közötti. 75 %-uk legalább érettségizett (ennél az adatnál azonban figyelembe kell venni, hogy a válaszolók 22 %-a 18 évesnél fiatalabb). Bár több mint 70 %-uknak szüksége van az Internetre munkájához vagy a tanuláshoz, a legtöbbet otthon interneteznek (66 %). Az Interneten folytatott tevékenységek szempontjából erősen megoszlik a vizsgált populáció (**1. táblázat**), és kiemelendő, hogy előző vizsgálatunkhoz képest jóval többen használják csevegésre vagy online játékokra a világhálót.

1. táblázat

Mire használja legtöbbet az Internetet?	válaszolók aránya (%)
Böngészés	17
Információszerzés	34
Levelezés	12
Csevegés	22
Hálózati játékok	13
Multimédiás chat	1
Összesen	100

Gyakran teszik fel a kérdést a témával foglalkozó szakembereknek, hogy milyen időtartamú internetezés tekinthető normálisnak illetve károsnak. A **2. táblázat** bemutatja a vizsgálati mintánkban kapott eredményeket.

2. táblázat

Naponta átlagosan körülbelül hány órát internetezik?	válaszolók aránya (%)
1 órát vagy kevesebbet	9
2 órát	17
3 órát	15
4 órát	14
5 órát	12
6 órát	9
7 órát	4
8 órát	6
9 órát	2
10 órát vagy többet	13
Összesen	100

A demográfiai kérdéssort követően az Internet-használat pszichopatológiai és szociálpszichológiai vonatkozásait felmérő kérdések következtek. Az elsődleges statisztikai feldolgozás úgy tűnik, nem erősíti meg előző vizsgálatunk következtetéseit: nem sikerült egyértelműen elkülöníteni jellemző alcsoportokat a kóros Internet-használók körében. *Kimberley S. Young*, a Pittsburgi Egyetem úttörő Internet-kutatója szerint a kóros Internet-használat az internetezés következtében fellépő szociális, pszichopatológiai illetve egzisztenciális/foglalkozásbeli kifejezett károsodásként határozható meg (*Pathological Internet Use, PIU*). Mintánkban azok aránya, akik a kritériumoknak megfelelnek 7 %. Ez egy viszonylagosan homogén csoportnak tűnik, vagyis nem különíthetők el élesen a kiinduló hipotézisünknek megfelelő, jól meghatározható alcsoportok (szekunder kóros Internet-használók, impulzus-kontroll zavarban illetve internetaddikcióban szenvedők).

A kóros (vagy problémás) Internet-használó „robotképe” vizsgálatunk eredményeinek tükrében a következő jellemzők mentén rajzolható meg:

- 83%-uk férfi
- közel felük budapesti, 92%-uk városban él
- közel felük dolgozik (is)
- ugyanakkor 2/3-uk tanuló
- több mint fele a csoportnak úgy véli, hogy nem szükséges munkájához az Internet

- 41 %-uknak 20 000 Ft vagy kevesebb a havi nettó jövedelme (amit az életkor és a diákság természetesen meghatároz)
- 93 %-uk otthon, 40 %-uk pedig iskolában (is) internetezik
- 85 %-uk 4 órát vagy többet internetezik naponta
- 77 %-uk cseveg, 53 %-uk hálózaton játszik
- a problémás használók átlagéletkora 3 évvel alacsonyabb a teljes populációénál.

Következtetésként kijelenthetjük, hogy adatfeldolgozásunk első eredményei elvetik kiinduló hipotézisünket, és a problémás Internet-használók egy jól elkülönülő, markáns, ugyanakkor belső struktúráját tekintve is koherens csoportot képeznek, ami megfelel a nemzetközi irodalomban ismertett vizsgálatok eredményeinek is. A jelenség finomabb jellemzése, leírása a további értékelés feladata.

Ritter Andrea: Betegség vagy korosztályra jellemző tünet?

2000-ben az ITTK keretén belül működő Internetpszichológiai Kutatócsoportunk kutatást végzett az internetezők körében egy amerikai online kérdőív segítségével. A kutatás célja az internetfüggőség mértékének magyarországi feltérképezése volt. Az eredmények azt mutatták, hogy a klasszikus értelemben vett „internetfüggőség” (itt a már felállított diagnosztikai szempontokat vettük figyelembe - Ivan Goldberg) mértéke 6 % volt. A meglepő ebben az eredményben azonban nem ennek mértéke volt, hanem az, hogy míg a tipikus Internet használó 20-30 év közötti, felsőfokú végzettségű vagy egyetemre járó, az internetet munkaeszközként használó személy, addig a kóros internethasználók 50%-a 20 év alatti, általában csak befejezett általános iskolai tanulmányokkal rendelkező fiatal, akinek nem feltétlenül szükséges munkájához/tanulásához az Internet, és legtöbbször otthonról használja a világhálót. Ez a populáció ugyanakkor az egész minta mindössze 22%-át tette ki. Szembeszökő különbség volt továbbá az átlag internetezők és az ún. függők között, hogy míg a normál Internet használó leginkább információ szerzésre és levelezésre használja a netet, addig a függők és egyéb zavarokban szenvedők kedvelt időtöltése a csevegés és a játék, tehát a *net interaktív funkcióinak* használata volt.

Ezek az eredmények erősen ráirányították a figyelmet a **fiatal korosztályra**, hiszen amennyiben ez a korosztály a legveszélyeztetettebb, az őket körülvevő felnőtt társadalomnak mielőbb "recepteket" kell nyújtania számukra, hogy megvédje őket az esetleges káros hatásoktól. A kép hipotézisem szerint azonban nem ennyire veszélyes: a változást, az identitás alakulását intrapszichésen átélő tinédzserek elgondolásom szerint épp belső tulajdonságaik miatt sokkal fogékonyabbak az új befogadására és persze a „mértéktelenségre” is, tehát arra, hogy a normál felnőtt korosztállyal ellentétben elsodorják őket az adott esetben vonzó tevékenységek. Ez a fajta magatartás azonban a pubertáskor lecsengésével az esetek döntő többségében alábbhagy, és átveszi helyét egy szociálisan elfogadottabb viselkedésminta. Rövid összefoglalásomban arra teszek kísérletet, hogy bebizonyítsam, a serdülő korosztály „internetfüggősége” sokkal inkább a korosztálynak megfelelő magatartásminta, mintsem egy kialakuló függőség, amely betegségként kezelendő és gyógyításra szorul.

Csoportunk 2002. elején az eredmények tükrében egy új kérdőívet dolgozott ki, melyet szintén a neten tettünk közzé. Ezúttal lényegesen többen töltötték ki, így a nagyobb számú minta esélyesebben ad hű képet a hazai helyzetről. A mintegy 7600 kitöltő közül 5617

értékelhető kérdőív volt, melyek közül 1282-en estek a számunkra jelenleg értékelendő kategóriába, azaz a 20 év alatti, középiskoláit végző fiatalok körébe. A relevánsan értékelhető válaszok a 11-12 éves korosztálytól jelennek meg, 16 éves kortól pedig évenkénti számarányuk meghaladja az egész minta 5%-át. A jelenleg vizsgált korosztály az egész minta 22%-a, ami megegyezik az első kutatásban kapott eredménnyel. A fiatal válaszolók legnagyobb arányban gimnazisták (13%), de számottevő a szakközépiskolába járók (8%), sőt még az általános iskolások aránya is (3%). A fiatalok fele-fele arányban mondták azt, hogy tanulmányaikhoz szükséges a net használata, ami egy kicsit bepillantást enged abba is, hogy az oktatás során milyen mértékben kívánják meg tőlük az Internet, mint információ forrás felhasználását. A fiatalok átlagban 3,5 éve használják az Internetet, naponta átlag 5,2 órán át (ez az idősebbek között valamivel kevesebb, 4,6 óra). Az internet elterjedését mutatja, hogy 96%-uk otthonról használja legtöbbször az internetet, ami nagyon érdekes eredmény ahhoz képest, hogy ez az arány két évvel ezelőtt még csak 46% volt. És mint az első esetben is, legfőképpen csevegésre ill. hálózati játékokra, bár elég magas azok aránya is, akik a böngészést és az információszerzést jelölték meg preferált tevékenységnek. Az eredmények tehát most is nagyon hasonlóak voltak a két évvel ezelőttihez, annak ellenére, hogy sokkal nagyobb volt a vizsgált minta.

Az egyes kérdésekre adható válaszok az 1-től 5-ig terjedő skálán mozogtak. A fiatal korosztályt összehasonlítva az idősebb korosztállyal megfigyelhető, hogy a fiatalok átlagban szinte minden kérdésre magasabb pontszámot adtak a felnőttekhez képest. Különösen jellemző volt ez a közösségi érzésre vonatkozó kérdésnél (3,02 és 2,62), valamint a viselkedés kontrolljára vonatkozó két kérdés esetében, ahol a csetelés közbeni indulataira kérdeztünk rá („milyen gyakran fordul elő, hogy csetelés közben indulatait trágár szavakkal fejezi ki?": 2,55 és 1,77), illetve amely a technikai problémák fellépése következtében megszakadt Internet kapcsolat miatti indulataira vonatkozott (3,02 és 2,65). Két esetben volt fordított ez az arány: szinte megegyezett, de mégis alacsonyabb átlag jött ki a szexuális oldalak látogatására (nem igaz az tehát, hogy a fiatalok szívesebben nézegetik az ilyen tartalmú oldalakat - átlagaik 2,81 és 2,88 volt), valamint annál a kérdésnél, hogy „előnyben részesíti-e az internet nyújtotta szórakozást a partnerével való időtöltéssel szemben". Bár erre a kérdésre mindkét korosztály alacsony pontszámot adott, tehát az internetezők általában nem hanyagolják el valós kapcsolataikat a virtuálisak rovására, a fiatalok pontszám átlaga 0,16-dal kevesebb volt idősebb társaiknál (1,42 és 1,58). Az időkorlátra vonatkozó kérdésnél („több időt tölt el, mint amennyit előzőleg szándékozott": 3,27 és 3,25) mindkét korcsoportban megemelkedett értéket találtunk.

Megvizsgáltuk az egyes kérdésekre adott pontszám átlagokat annak fényében is, hogy hány órát interneteznek naponta. Az egész mintát vizsgálva az átlagpontszámok egyenletesen emelkedtek az eltöltött idő függvényében, tehát aki többet internetezik egy nap, az magasabb pontszámokat adott a feltett kérdésekre. Ez a tendencia szinte töretlenül érvényesült egészen a napi 7 óra internetezésig, amikor is a pontszámok az ellenkezőjébe fordultak. Különösen a 8 órai internetezésnél figyelhető meg valamiféle „habituáció”, amikor már a személynek nem jelent megterhelést a hosszabb idő. A fiatalok esetében ez kissé másként alakult: az egyes kérdésekre adott átlagpontok időről időre megtorpannak majd ismét emelkednek, sokkal elszórtabban, mint a felnőttek esetében. Itt azonban van egy határozott törés a napi 3 óras internethasználatnál is, azaz a pontok az első két órában emelkednek, míg a harmadikban negatívba fordulnak majd ismét növekszenek. A következő szakadás a fiatalok esetében a 8-9. óra körül figyelhető meg, tehát valamivel később, mint a felnőtteknél.

A tesztre maximálisan 125 pontot lehetett kapni. Az egyértelműen kóros internethasználat pontszámát 100 pontban húztuk meg. Ide a fiatalok mindössze 4%-a esett, de ha ezt a határt 80 pontban állapítjuk meg, ami mindenképpen valamifajta "érintettséget" feltételez, akkor ez az arány már 14%. Ugyanezek az értékek az idősebb korosztályra vetítve épp a fele: 2% (100 pont felett), illetve 7% (80 pont felett). Általában 1-3 éve használják a netet, de érdekes eredmény, hogy a 100 pont feletti eredményt elérték közül 10,9%-ban 7 éve, vagy régebben interneteznek. Egyértelműen kimutatható volt, hogy a magas pontszámot elérték leginkább a csevegést és hálózati játékokat preferálják, ennek aránya 58,7 illetve 21,7% volt.

A most felvett teszt azt mutatta, hogy igazán a fiatalok 4%-a veszélyeztetett, és további mintegy 10%-ék azok aránya, akik valamilyen módon érintettek a kóros internethasználatban. A 4% jelen esetben számszerűsítve 46 személyt jelent, ami az egész minta mindössze 0,85%-a. Ha az érintetteket is bele vesszük, az arány akkor is csak 3,5%-ék. A tendencia tehát az előző kutatással összehasonlítva nem növekszik, hanem nagyjából azonos szinten stagnál. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy nem kell a fiatalok 4-14%-ával foglalkoznunk, de gyanítható, hogy nagyobb részük a függőség jegyeit magán hordozó magatartásmintákat az identitás megszilárdulásával és a felnőtt szerepek megkezdésével elhagyja. Ekkor már a számítógép- és az internet használata nem cél, hanem egy jól begyakorolt eszköz lesz.

Mint a kutatásból kitűnt, a serdülők a netet elsősorban kommunikációs eszközként használják. Barátokat keresnek a számukra készült oldalakon, csetelnek, információkat

gyűjtenek, programokat töltenek le, és játszanak. Érdeklődési körük életkorukból fakad: a szabadidő eltöltésére vonatkozó információkeresés, a zene, koncertek, mozi, bulik, játék. Érdekes, de ez a kutatás nem igazolta azt az előzetes elképzelést, hogy egyik kedvelt szórakozásuk lenne a szex oldalak nézegetése. Még általában a partnerükkel való időtöltést sem hanyagolják el az Internet nyújtotta szórakozás rovására. Viszont magasabb értékeket adtak az életkorukból tipikusan következő kérdésekre: miszerint gyakrabban fordul náluk elő, hogy átéljük a közösséghez tartozás érzését, és indulataikat frusztrált helyzetben még kevésbé képesek szabályozni. A felnőttekhez képest az összes kérdésre adott, enyhén megemelkedett pontszámátalagaik is ezt mutatják.

A számítógép- és internethasználat egyre inkább referenciaként, mintaként lép be az e-generáció életébe. Egyes felmérések szerint a serdülő korosztályban a számítógépet használók aránya 89%, míg az internetezőké 69%. Mi is a használatra buzdítjuk őket, gondoljunk a Sulinet programra. A használat minél mélyebb elsajátítása a jövő munkaeszközét, az esélyesebb társadalmi integráció lehetőségét adja a kezükbe. Fontos tehát megértenünk azt a folyamatot, amely a szemünk előtt zajlik, értelmeznünk és megértenünk a benne zajló történéseket, hogy helyes válaszokkal segítsük őket és a társadalom egészét a befogadásban. Ma még sok esetben a társadalom értetlenül reagál az új jelenségre, de meggyőződésem, hogy később a netezés egy szociálisan elfogadott viselkedésminta lesz, mely ha túlzott mértéket ölt is egy ideig, nem sorolható a deviáns viselkedésminták közé, hanem a fiatalkori lázadás egy elfogadott eszközének lesz tekinthető. Mint minden tevékenységben, természetesen itt is fellelhetőek kóros esetek, és nekünk pszichológusoknak az a feladatunk, hogy megtaláljuk a gyógymódot segítségükre. Nem szabad elfelejtkeznünk azonban a nagy többségről sem, akik a jövőnk letéteményesei.

Hoyer Mária: Felmérés a magyarországi internethasználatról – gender jellemzők

- Miért fontos az internethasználat vizsgálata?

Magyarországon a 90-es évek második felében kezdett elterjedni az internethasználat. A kutatót elsősorban az a kérdés izgatja, hogy milyen új kommunikációs formával áll szemben, ezért maga is kipróbálja az eleinte kevesek kiváltságának számító internetet.

Addiktológus szakpszichológusként úgy kerültem kapcsolatba először az Internettel, hogy a drogfogyasztó klienseim tünetváltásakor a napi 10-12 órás használat került előtérbe. A hozzátartozók aggodalma és előítéletes hozzáállása indította el abba az irányba, hogy magam is vizsgálat tárgyává tegyem ezt az új kapcsolati formát. Az ITTK kutatócsoportjába kerülve pedig lehetőséget kaptam arra, hogy a kezdetben meglévő előítéleteimet félretéve, a felfedezés örömeivel vessem magam a felmérések világába.

A kutató személyes élményét, az első találkozástól a szenvedélyes kibontakozáson át, a józan kapcsolattartásig, azért tartom fontosnak e beszámoló elején is, mert ezek azok a fokozatok, amin szükségszerű átmenni, ha elfogulatlanul akarunk az Internet használatáról diszkussziót folytatni.

- Internet: mítosz vagy valóság?

Az internetmítosz volt az első témakör, amit a hazai publikációk felkaroltak (lásd Buldózer; Médiaelméleti Antológia 1997, ill. Czeizer Z. –Csanádi M. 1999.) ez érthető, hiszen a folyamatosan változó valósághoz kellett megtalálni azt a szimbólumrendszert, amely segítségével a többség számára is mindennapi valósággá válhat az internet és nem pedig a vágy titokzatos tárgya. Ugyanakkor a virtuális valóság megismerése igazi kihívást jelent a szakember számára antropológiai értelemben. A résztvevő megfigyelő szerepében kell éveken keresztül kutatni, mire valamilyen kézzelfogható eredményre jut. Csak egy példa a nehézségek illusztrálására: az ITTK vizsgálat első felmérésének adatai mást mutatnak, mint a második felmérés adatai, pedig az eredmények érvényesek, a minta reprezentatív. Ezt úgy értelmezhetjük, hogy egy olyan gyorsan változó valóságról van szó, amelynek megismeréséhez a megismerés módszereit is kutatni kell.

- Pszichológiai, pszichiátriai megközelítések; internetaddikció, új viselkedéses addikció, függőség

Young 1996-os vizsgálatát tekinthetjük kiindulópontnak. Nagyon rövid idő alatt kiderült, hogy csaknem minden pontját lehet cáfolni e vizsgálatnak. De mielőtt ezt megtennénk, tekintsük át a pszichiátria ill. a klinikai pszichológia fogalomtárát, melyet az új kommunikációs formához rendelt. Ivan Goldberg írta le a DSM-IV diagnosztikai kritériumait, és Internet-függőségnek nevezi ezt az állapotot. Ugyanakkor Mary McMurran a *The Psychology of Addiction*ban (idézi Wallace, 2002.) rávilágít arra, hogy függő viselkedés nem feltétlenül súlyosbodik, és jelentős ingadozást mutat. Ehhez kell hozzárendelni Young adatait is, mint fentebb említettem, megfelelő kritikával illetve. A kérdőívet a játékszenvedélyben szenvedők kérdőívéről mintázta, tehát az előfeltevése a függőség ténye volt. Ugyanakkor az első felmérés eredményei rácafoltak az előfeltevésére –csak nem reflektált erre- ugyanis a magukat függőnek vallók 60%-a nő volt, aki ráadásul középgenerációs életkori sávba tartozott (Young, 1998). Az addikciókkal foglalkozó szakirodalom egyértelművé teszi, hogy a játékszenvedély tipikusan férfi szenvedély, amely elsősorban a fiatal felnőtt férfiakat keríti hatalmába. Young másik tévedése pedig az volt, hogy a függőséget statikus állapotnak feltételezte a kémiai addikciók mintájára (lásd DSM-IV.), holott a későbbi vizsgálatok bebizonyították, hogy ez az internetfüggőség esetében egy folyamatosan változó állapot.

Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy vannak az internetszolgáltatások között olyanok, amelyek kifejezetten addiktívak, pl. a csevegő szoba vagy a MUD használata.

Összefoglalva az Internet használat pszichológiai megközelítését, elmondhatjuk, hogy a rendelkezésünkre álló elméletek rávetítése az ismeretlen kommunikációs formára, nem feltétlenül hozza meg a várt eredményeket.

Járhatóbbnak tűnik ugyanakkor az internethasználati formák közötti differenciálás, egy fajta continuum megadása, melyben elhelyezhető lenne valamennyi magatartásforma, hasonlóan az additív viselkedésmintákat bemutatóhoz. Lényeges eleme ezeknek a modelleknek, hogy nem szab éles határt a kipróbáló, kísérletező, rendszeres használó és a kényszeres használó (függő) magatartás minták között, hanem kritériumokat ad az egyes stádiumok felismeréséhez.

- Internethasználat és társadalmi nemek összefüggése

Az ITTK kutatócsoport mindkét felmérése alapján kirajzolódó, tipikus, kóros internethasználó „robotképe”, a 20 év alatti férfi, akinek nem feltétlenül kell munkájához/tanuláshoz az Internet. Otthon, naponta 6 óránál többet használja, elsősorban csevegésre, játékra. Jelenlegi eredmények alapján 79% férfi és 21% nő válaszoló volt

(korábban 69%-31% volt az arány). Az additív viselkedés és az impulzuskontroll típusú kérdéseknél a férfiak magasabb pontszámokat adtak. A fentebb leírt pszichiátriai megközelítésben, ezek az adatok alátámasztják a DSM-IV. diagnózist, mely szerint ezek a személyek internetfüggőségben szenvednek. Medikalizációs síkra terelve az internethasználat egyik formáját, egy társadalmi elvárásnak felelünk meg. A feltételezett társadalmi elvárás úgy fogalmazható meg, hogy „minden túlzásba vitt tevékenység additív, azaz függőségi viszony alakul hozzá”. Ily módon a túlzott mértékű és nehezen kontrollálható tevékenység egy új viselkedéses addikcióként írható le (Fábián 2000).

Ugyanez az eredmény a társadalmi nemek (gender) stúdiuma alapján másképp is értelmezhető. Éppen az addikciók spektrumszemlélete (Németh 1999.) segíthet megérteni azt, hogy bizonyos kóros magatartásformák inkább férfiaknál alakulnak ki, míg más formák inkább nőknél. A tipikusan férfi szenvedélyek közé sorolják a szerencsejátékot, az alkohol- és drogfogyasztást, a szex-addikciókat. Ezeket a „férfi betegségeket” a kóros kockázatkeresés zavarának is nevezi a pszichiátria. De ha jól meggondoljuk a kockázatkeresés, ami önmagában nem tekinthető még kórosnak, tipikusan férfi magatartásforma. Legalábbis évszázadokon át annak tartották. Kórossá akkor válik a kockázatkeresés, ha már nem adaptív, hanem önpusztító. De megfordíthatjuk ezt a gondolatmenetet, és azt mondhatjuk, hogy vajon milyen lehetősége nyílik a vizsgálati mintában szereplő 20 év alatti férfiaknak az adaptív kockázat keresésre, a valós életében. A választ nem tudjuk, de mindenképpen egy fontos kutatási irányt jelöl ki számunkra. A nemi arányokat tekintve, nyilvánvaló, hogy a fiatal felnőtt férfiakat jobban magával ragadja az internethasználatnak az additív formája.

- Összefoglalás

Az ITTK kutatócsoportjának két felmérése alapján elmondható, hogy antropológiai és szociológiai megközelítésben fontos megfigyeléseket tehetünk. Antropológiai megközelítésben hangsúlyozandó, hogy a kutató *résztevéő megfigyelőként* van jelen és a saját érzéseit, indulatait ugyanúgy a vizsgálat részének tekinti, ezért elemzés tárgyává teszi. Ennek társadalmi hasznossága abban rejlik, hogy a laikus, kívülálló számára fontos, úgynevezett helyettesítő tapasztalatokat szerezhet, és az internettel kapcsolatos előítéletek, és hiedelmek felszámolásban segítséget jelenthet.

Szociológiai megközelítésben pedig a társadalmi nem változásait követve olyan összefüggésekre bukkanhatunk, melyek nemcsak az informatika világában hasznosak,

hanem a segítő szakmák számára is fontos adalékok lehetnek, egyes betegségek gyógyításakor.

Kutatási terveinket a mai tudományos elvárásoknak megfelelően, interdiszciplináris keretek között képzeljük el. Ebben helyezhető el az antropológia és a szociológia, a pszichológia, pszichiátria, kutatómódszertan és az informatika mellett.

Mindenképpen szükségesnek látszik egy *continuum* magadása, melynek segítségével könnyebb lesz eligazodni az egyes magatartásformák között. A kóros magatartásformák kialakulásának megelőzésben fontos szerepe lehet ennek a modellnek, melyet írott és/vagy elektronikus formában ismeretterjesztő anyagként lehet publikálni.

Hivatkozások:

Czeizer Z.-Csanádi M. (szerk.): Az Internet Mítosz. Kodolányi füzetek 3. Kodolányi János Főiskola Székesfehérvár, 1999.

BULDÓZER; Médiaelméleti Antológia. Media Research Alapítvány, 1997. (Ivacs, Á.-Sugár, J. szerk.)

Wallace, P.: Az Internet pszichológiája. Osiris könyvtár. Osiris Kiadó. Budapest, 2002.

Young, K.S: Caught in the NET. John Wiley & Sons, Inc. New York.

Chichester.Weinheim.Brisbane.Singapore.Toronto. 1998.

Fábián, Zs.: Az Internet – a viselkedéses addikciók újabb formája (?)

Németh, A.: Az addikciók spektrumszemlélete. Neuropsychopharmacologia Hungarica

I.évf, supplementum1., 1999. szeptember

A két kutatás összevetésével és részletes elemzésével reményeink szerint kutatócsoportunk végleges véleményt alkot majd a hazai internetfüggőségről, annak elterjedtségéről, a veszélyeztetett korosztályról, a gender jellemzőkről...stb. Célunk szerint ezen felül ajánlásokat teszünk arra nézve, hogy milyen eszközökkel, módszerekkel küszöbölhető ki ez a jelenség, hiszen a számítógép- internethasználat mindenki által kívánatos módon egyre nagyobb méreteket ölt, így az esetlegesen felmerülő problémákra is megoldást kell találnunk. Vázlatos eredményeink most azt mutatják, hogy ennek mértéke nem haladja meg a használók között a pár százalékot sem az első, sem a második kutatási periódusban, tehát úgy tűnik ezen a szinten stagnál az előfordulásuk.

Ritter Andrea

csoportvezető